

Den Dansk-Sovjetiske Ekspedition til Bering Ø

Af Svend E. Albrethsen

»D. 8. december 1741,¹ efter Guds vilje, døde Kaptajnkommandør² Bering af skørbug, som han havde lidt af i 4 måneder, og vi begravede ham på øen, hvor vi boede.«

Løjtnant Sven Waxell
De hellige apostle Sct. Peter
og Sct. Poul's havn
15. november 1742

Med disse lakoniske ord meddeler den næstkommanderende på den kejserlige russiske flådes skib »Sct. Peter« Admiraltets-kollegiet i Sct. Petersborg, at en af de største opdagelsesrejsende, verden har kendt, var død på en øde ø ca. 140 sm øst for Kamchatka.

I december 1732 underskrev Zarina Anna (1730–40) ordren om gennemførelse af den 2. Kamchatka-ekspedition, måske bedre kendt som *Den Store Nordiske Ekspedition*, hvis formål var at udforske Østsibirien, søvejen til Japan og at føre det endelige bevis for, at Amerika ikke var landfast med Asien. Som chef for dette gigantiske foretagende – den største geografiske ekspedition verden nogensinde har set – udnævntes kap-

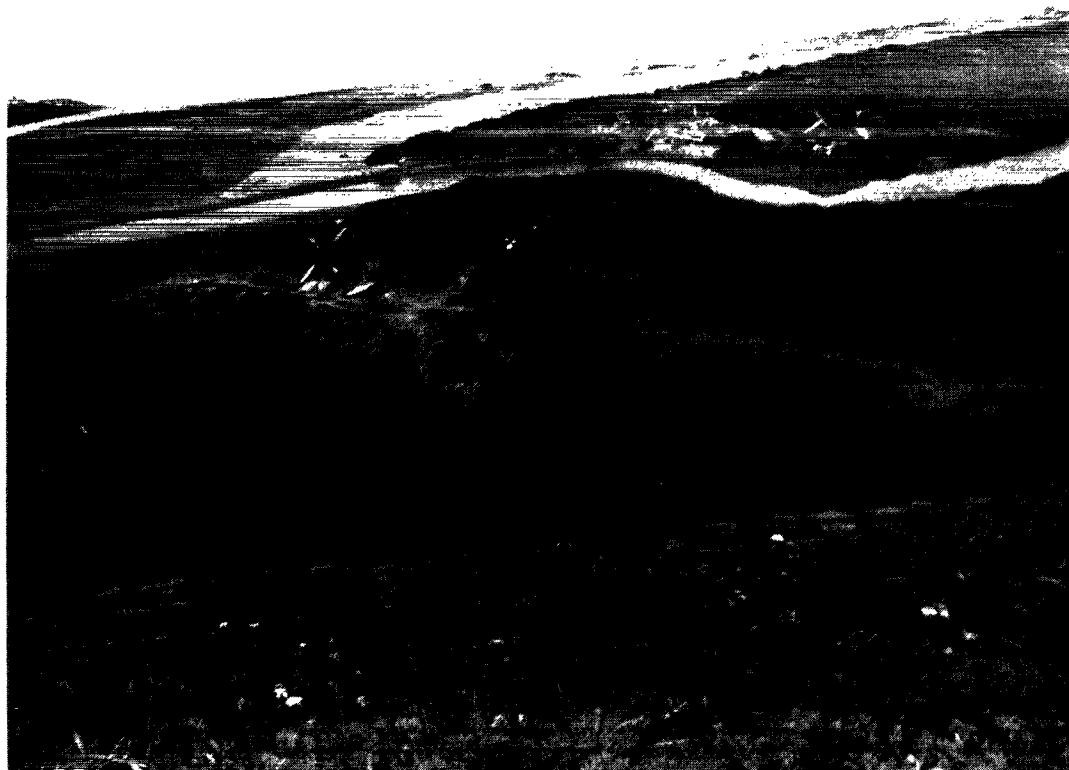
tajnkommandør i den kejserlige flåde Vitus Jonassen Bering.

Først i juni 1741 lykkedes det Bering, efter at han og hans mandskab under ufattelige anstrengelser havde gennemført de to første af ekspeditionens opgaver, at påbegynde det, der for ham var den vigtigste del – sejladsen mod Amerika.

D. 4. juni sejlede de to nybyggede skibe »Sct. Peter« og »Sct. Paul« ud fra ekspeditionens hovedkvarter på østkysten af Kamchatka med kurs mod øst, men allerede den 21. juni mistede de to skibe kontakten under en storm. Begge skibe fortsatte imidlertid rejsen uden senere at få hinanden i sigte.

D. 17. juli fik man fra »Sct. Peter« land i sigte mod NW i form af en stor vulkan, som Bering gav navnet Sct. Elias (den 5520 m høje vulkan Mount St. Elias på Alaskas sydkyst).

Efter at have gjort landgang på Kayak-øen ud for Alaskas kyst påbegyndtes tilbagereisen, idet Bering på grund af proviantmangel ikke turde risikere en overvintring, således som det oprindeligt havde været planlagt. På dette tids-

Overvintringslejren i Kommandørbugten set fra VSV. Det uregelmæssige græsbevoksede område er resterne af vinterlejren, det store udgravningsfelt til venstre er gravpladsen med Vitus Berings grav. Det lille udgravningsfelt nærmest elven er lejrens smedie, som blev fundet og undersøgt af ekspeditionens russiske arkæologer. (Foto: Orla Madsen/Horsens Museum, 1991).

punkt havde de første tegn på skørbug allerede vist sig blandt mandskabet.

På tilbageturen, hvor proviantsituationen og mandskabets helbred blev mere og mere kritisk, kortlagdes store dele af sydkysten af Alaska og Aleutøerne.

D. 4. november fik man land i sigte efter at have drevet om i længere tid i storm og tåge. Skibet var på dette tidspunkt knap sødygtigt, idet kun ca. 10 mand af den oprindelig 76 mand store besætning med besvær kunne holde sig på benene, riggen var raddet, og pro-

viant- og vandbeholdningen næsten opbrugt. Da man, på grund af fejl i bestikket³, troede, at den kyst, man havde i sigte, var østkysten af Kamchatka, besluttedes det efter et skibsråd at søge ind til land for at hente ferskvand. På grund af vanskeligheder med at manøvrere skibet med de få, der var istand til at udføre arbejde på dækket, blev »Sct. Peter« kastet hjælpeløs ind mod kysten og undgik kun med nød og næppe at forlise på et undersøisk rev.

D. 7. november, dagen efter at skibet havde været ved at forlise, kan man af

skibets logbog se, at 12 af skibets besætning allerede var døde og 49 incl. Bering var på sygelisten.

Da det blev klart, at det ikke ville være muligt at fortsætte sejladsen, begyndte man at tage de syge i land efter, at der var rejst nogle interimistiske telte på stranden, et forehavende, der tog mere end en uge, hvorunder yderligere 10 mand døde.

D. 28. november blev »Sct. Peter«, der var efterladt uden besætning, kastet op på kysten og slået til vrage, da anker-trossen sprang i en storm.

De overlevende måtte nu indstille sig på en ufrivillig overvintring under forhold, som selv med en bedre helbredstilstand synes næsten håbløse. Som situationen var, havde ingen kræfter til at hjælpe andre end sig selv.

Alligevel lykkedes det tilsyneladende hovedsagelig på grund af ekspeditionens tyske naturforsker adjunkt Georg Wilhelm Stellers utrættelige anstrengelser efterhånden at få plejet de syge og få organiseret en overvintringslejr.

For ekspeditionens chef kom de nogenlunde ordnede forhold imidlertid for sent, og han døde i sin overvintringshule tidligt om morgenen d. 8. december 1741.

I adjunkt Stellers dagbog kan man læse følgende: *»Han ville utvivlsomt være forblevet i live, hvis han var nået til Kamchatka og blot var kommet i et varmt værelse og fået frisk mad. Som det nu var, omkom han af sult, tørst, kulde, modgang og sorg. Han havde længe haft opsvulmede fødder, og kulden fik dem til at vokse endnu mere, hvorefter også maven og brystet svulmede op, en koldbrand i underlivet bragte til sidst hans liv til afslutning ...«*

»Vi begravde hans afsjælede legeme dagen derpå efter protestantisk kirkeskik nær ved vor bolig, hvor han ligger mellem sin adjutant, en intendant og to grenaderer. Ved vor afrejse satte vi et trækors på graven, som samtidig skulle være et tegn på, at vi havde taget landet i besiddelse«.

Det lykkedes resterne af ekspeditionen, ialt 46 mand, at redde sig tilbage til Kamchatka i august 1742 efter, at der var bygget et nyt skib af vrage af det forliste »Sct. Peter«.

I august 1991 rejste 4 danske arkæologer (3 fra Horsens Museum og 1 fra Nationalmuseet) til Bering Ø for at deltage i *The Danish-Sovjet Expedition to Bering Island*. Formålet med ekspeditionen, der var kommet istand på russisk initiativ i anledning af 250-året for Vitus Berings død, var at foretage udgravninger på den overvintringsplads i Kommandørbugten på Bering Ø, der blev benyttet af mandskabet fra Vitus Berings skib »Sct. Peter« 1741-42.

Den sovjetiske del af ekspeditionen havde flere opgaver:

Et hold marinedykkere skulle forsøge at finde de ankre, som Berings fartøj mistede i Kommandørbugten. Forsøget mislykkedes dels på grund af dårligt vejr, dels fordi dykkerholdet manglede seismisk udstyr, der kunne lokalisere ankrene, som formentlig er sunket dybt ned i sandbunden.

De sovjetiske arkæologer under ledelse af professor André Stanijukovic fra Videnskabernes akademi i Moskva skulle foretage udgravninger forskellige steder i bugten for at skaffe yderligere oplysninger om overvintringen.

Den nordlige del af gravpladsen. I baggrunden Vitus Berings grav med rester af trækisten, i forgrunden to besætningsmedlemmer (grav 4 og 5) begravet uden kiste. (Foto: Orla Madsen/Horsens Museum, 1991).

Det lykkedes at lokalisere og bjærge fire jernkanoner fra »Sct. Peter«, der lå begravet på forstranden under 1-1½ m sand.

Endvidere blev der foretaget egentlige udgravninger på to lokaliteter. Umiddelbart bag den nuværende strandvold udfor det sted hvor kanonerne blev fundet, blev der undersøgt et større areal for at finde det magasin, som blev bygget til den udrustning, der måtte efterlades i Kommandørbugten, da resterne af Amerika-ekspeditionen forlod øen i 1742. Undersøgelsen gav ikke det ønskede resultat, selvom der blev fundet en del genstande, som formentlig stammer

fra magasinet. I strandvolden umiddelbart øst for vinterlejren lykkedes det at finde lejrens smedje gravet halvt ind i den vestlige side af strandvolden. Smedjen har været opbygget som et åbent halvtag over en kvadratisk esse af brede planker og mursten. Spredt i og uden for smedeanlægget fandtes store mængder slagger, råjern og jerngenstande hovedsagelig i form af søm, bolte og nagler.

Opgaven for det danske arkæologhold var at lokalisere og udgrave gravpladsen, der blev brugt i forbindelse med vinterlejren, og hvor Vitus Bering selv skulle ligge begravet – en opgave

som på forhånd syntes at minde meget om at finde den berømte nål i høstakken.

De få oplysninger om gravpladsens mulige placering, der på forhånd var til rådighed, var nogle meget kortfattede optegnelser i skibets logbog, løjtnant Waxells rapport til Admiralitetet og notater i Stellers og Waxells⁴ dagbøger. På grundlag af disse mere end sparsomme oplysninger kunne man slutte, at gravpladsen hvor Vitus Bering lå begravet, bestod af mindst 5 grave, formentlig flere, at gravene skulle ligge nær ved vinterlejren, som blev lokaliseret og udgravet af russiske arkæologer i 1979–81, samt at Bering som den eneste af de gravlagte var begravet i en eller anden form for trækiste.

På grundlag af ovennævnte oplysninger samt en grundig terrænkogning blev der udvalgt et område nord for vinterlejren i den samme lave strandvold, hvor sovjetiske arkæologer udgravede resterne af overvintringshytterne i 1979 og 1981.

Undersøgelsen indledtes med gravning af en 9 m lang og 1 m bred nord-syd orienteret søgegrøft langs strandvoldens rygning, startende ca. 10 m nord for den nordligste af vinterlejrens hytter. Efter kort tids gravning fremkom de første indikatorer på, at søgegrøften var placeret det rigtige sted, idet der i ca. 70 cm dybde fandtes flere fodrodsknogler af et menneske (grav 1). Samtidig kunne der i søgegrøftens vestlige profil iagttages spor af en 40 cm bred nedgravning. Den fortsatte undersøgelse af grøften afslørede, at der ca. 1,70 m længere mod syd fandtes endnu en grav (grav 2). En

udvidelse af udgravningsfeltet mod vest og nord resulterede i fundet af ialt seks begravelser, en grav syd for (grav 3) og tre grave nord for (grav 4–6) de først erkendte anlæg.

Grav 1. I graven lå et ret velbevaret skelet i udstrakt rygleje med samlede fødder og let udadbøjede knæ, underarmene lå ind over den nederste del af brystkassen. Under den døde fandtes et tyndt sort fedtet lag, der muligvis er resterne af læder eller skind.

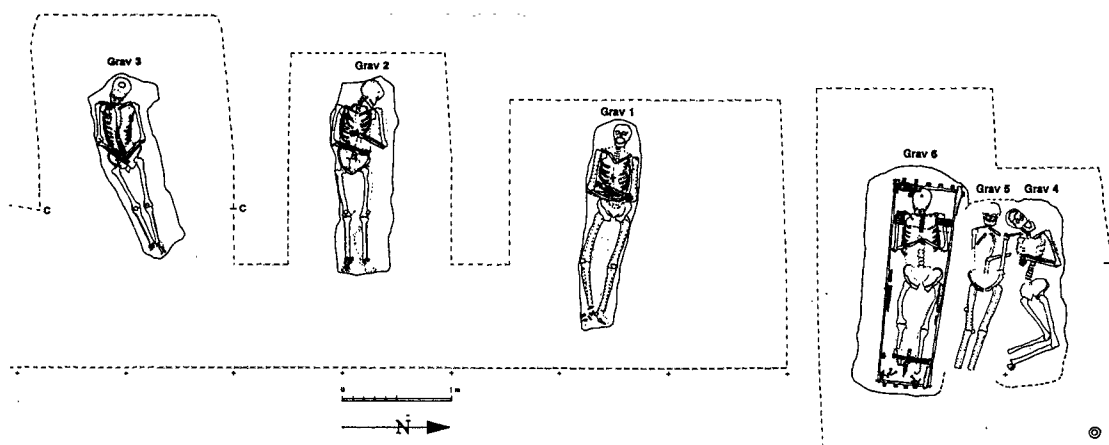
Midt på brystet af den døde lå et lille meget dårligt bevaret tinkors med tværstillet ophængningsøsken.

De foreløbige undersøgelser viser, at den gravlagte har været omkring 70 år gammel, da han døde. Det forekommer sandsynligt, at der er tale om de jordiske rester af ekspeditionens ældste medlem, understyrmand Andreas Hesselberg, der omkom af skørbug d. 22. november 1741 i en alder af 70 år.

Grav 2. I en let trapezformet nedgravning lå et skelet i udstrakt rygleje med let adskilte ben og let bøjet ryg. Underarmene lå ind over kroppen, og de fleste af fingerknoglerne manglede. Under den nederste halvdel af skelettet sås et sort fedtet lag, der muligvis kan være rester af læder eller skind.

Grav 3. Graven indeholdt et skelet i let sammenbøjet rygleje med samlede ben og med hænderne samlet over underkroppen. – Gravlæggelsen virkede noget tilfældig og sjusket.

I den nordlige del af det udgravede område fandtes en uregelmæssig ned-

Plan over gravpladsen. (Søren Gottfred Petersen/Horsens Museum).

gravning med en større moderne forstyrrelse mod nordvest. Nedgravningen, der målte ca. 2×2 m, indeholdt tre begravelser i forskellige niveauer.

Grav 4. Øverst og nordligst i nedgravningen lå et temmelig dårligt bevaret skelet, i en underlig forvredet stilling med overkroppen delvis på venstre side, kraniet bøjet bagover og med armene samlet over brystet. Benene var bøjede i knæene, fødderne lå samlet. Gravlægelsen virker meget sjusket, nærmest som om liget, der formentlig har haft sammenbundne hænder og fødder, er kastet ned i graven.

Grav 5. Delvist under grav 4 lå et skelet i udstrakt rygleje med samlede ben. Kraniet var knust, og brystregionen delvis forstyrret. Knoglerne var meget dårligt bevaret og finger- og tåknogler mangledede helt.

Grav 6. Dybest og længst mod syd i den store nedgravning fandtes en uforstyrret grav, hvor den døde var lagt i en træ-kiste af en temmelig ejendommelig konstruktion. Den gravlagte lå i udstrakt rygleje med let adskilte ben og underarmene lagt ind over brystet. Kraniet og fødderne var presset op mod gavlenderne af kisten.

Kisten var temmelig dårligt bevaret, bortset fra de steder hvor rustdannelser fra søm og nagler havde haft en konserverende virkning på træet. Konstruktionen, der var let trapezformet, bestod af en ca. 20 cm høj ramme, hvor såvel sider som gavle har været sammensat af 2 eller 3 smalle kantstillede brædder. Kisterammen blev holdt sammen af tilfældigt nedbankede træpløkke, der var sømmet fast til rammens brædder indefra. Kistebunden bestod af fem smalle langsgående lægter sømmet på rammen udefra.

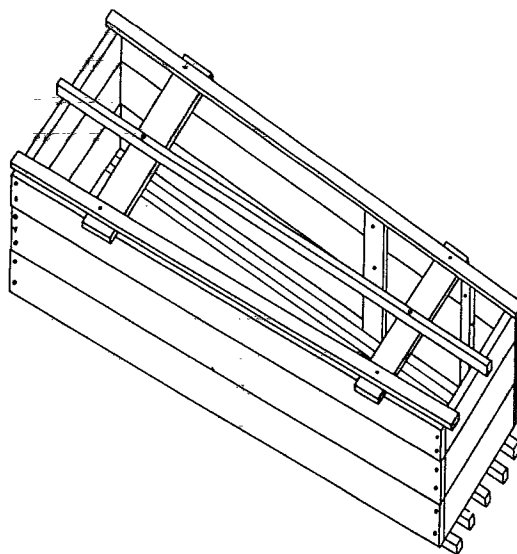
Der manglede et egentligt låg, idet der over kisten kun var sømmet to brædder på tværs og en smal lægte på langs. Over denne konstruktion har der formentlig været udspændt et stykke sejldug, fastholdt på kisterammen ved hjælp af nogle smalle påsømmede lister. Den ejendommelige kistekonstruktion viser, at det har været nødvendigt at spare mest muligt på de anvendte materialer, resultatet har været dels den meget spinkle og åbne konstruktion, dels at kisten er blevet lidt for lille til at rumme den person, der skulle begraves.

På grundlag af udgravningsresultaterne og de foreløbige antropologiske undersøgelser har det kunnet fastslås, at den gravlagte i grav 6 har været en ca. 184 cm høj, kraftig bygget mand, der var ældre end 50 år, da han døde. Efter al sandsynlighed er der tale om de jordiske rester af kaptajnkommandør i den kejserlige russiske flåde *Vitus Jonassen Bering*, død på Bering Ø d. 8. december 1741 i en alder af 60 år.

Når man mod sædvane tør drage en så vidtgående slutning ud fra et arkæologisk fund, skyldes det ikke mindst en bemærkning hos løjtnant Waxell vedrørende Berings begravelse: *»Hans lig blev bundet til et brædt og sænket i jorden. Alle vore øvrige døde begravedes uden brædt«*.

Litteratur

- Golder, F. A.: Bering's voyages vol. I-II. American Geographical Society Research series no. 1-2. New York 1922 & 1925.
- Steller, G. W.: Berings rejse fra Sibirien til Amerika. Kaptajn Vitus Berings opdagelse af Alaska 1741-1742. København 1990.
- Waxell, Sven: Den store expeditionen. Stockholm 1953.

Rekonstruktionstegning af Berings kiste.
(Tegning: Søren Gottfred Petersen/
Horsens Museum).

Noter:

1. Alle datoer er angivet efter den Julianske kalender, der endnu var gældende i Rusland. I 1741 var den Julianske kalender 11 dage bagud i forhold til den Gregorianske kalender.
2. Et års tid før starten på 2. Kamchatka-ekspedition blev Bering forfremmet til kaptajnkommandør, den laveste admiralsgrad i den kejserlige russiske flåde. Kaptajnkommandørgraden kan sidestilles med en flotilleadmiral i moderne sømilitær terminologi.
3. Når man tager datidens navigationsinstrumenter i betragtning må en fejl på ca. 140 sm efter 5 måneders sejlads i ukendt farvand siges at være beskednen. Som de væsentligste årsager til navigationsfejlen har senere forskere angivet de lange perioder med tåge og storm, som forhindrede ordentlige observationer, samt ukendskabet til de kraftige havstrømme i Beringshavet.
4. Løjtnant Sven Waxell, der var næstkommanderende på »Sct. Peter«, overtog kommandoen over ekspeditionen ved Vitus Berings død. Han var den eneste officer, der deltog i 2. Kamchatka-ekspedition fra begyndelsen til slutningen. Resten af skibsmandskabet incl. Sven Waxell vendte først tilbage til Sct. Petersborg i januar 1749 - 16 år efter at ekspeditionen var startet.